

PRICK UP YOUR EARS!

DE IDEALEN VAN VRIJE AUTONOME RADIO IN NEDERLAND, 1969-2006*

Op 2 september 2006 bewoog zich een groep van circa dertig mensen over Leidseplein en Leidsestraat in Amsterdam. Zij waren uitgerust met transistor-radiootjes en koptelefoons en maakten simultaan bewegingen kris-kras door het winkelende publiek heen. Een enkele toeschouwer trok de wenkbrauwen op en liep door, andere draaiden zich om en bleven even staan kijken, terwijl een enkeling het lef had mee te gaan doen. Het publiek was getuige van een opvoering van het radioballet *I AM NOT AMSTERDAM*, door deelnemers aan de manifestatie *HET PUBLIEKE VERLANGEN* in debatcentrum De Balie. Het radioballet was bedacht door het kunstenaarscollectief RadioLigna en werd uitgevoerd met behulp van de vrije radiozenders Radio Patapoe en Radio OER. Er werd die middag een tijdelijke zendmast op het dak van De Balie geïnstalleerd, zodat de instructies en de muziek aan de ‘dancers’ konden worden doorgegeven.¹

Deze ‘voorstelling’ was een onderzoek naar de manier waarop radio in een publieke ruimte kan interveniëren. In zijn boodschappen en opdrachten aan de deelnemers – zij moesten bijvoorbeeld collectief op een terras gaan zitten en plotseling weer weglopen en verschillende keren de slogan “I am not Amsterdam” roepen – was het een kritiek op de nieuwe marketingslogan *I AMSTERDAM* van de gemeente Amsterdam.²

Het is niet toevallig dat dit experiment tot stand kwam in samenwerking met de Amsterdamse vrije zenders. Radio Patapoe staat internationaal bekend om zijn maatschappijkritische en eigenwijze muziekprogrammering, alsmede om zijn experimenten met geluid en muziek.³ Met Radio Banzai in Den Bosch en Radio Wanklank in Wageningen is Patapoe de laatste representant van de vrije autonome radio beweging in Nederland, die zich in 2008 nog in de ether manifesteert.⁴

De radio en de ether

Radio werd in de loop van de jaren zestig hét medium voor snelle informatie-overdracht omdat zowel de FM-zenders als FM-ontvangers beter betaalbaar en draagbaar werden. Vrije autonome radio kon zich daardoor aan het eind van

de jaren zestig en begin jaren zeventig als uitlaatklep en communicatiemiddel ontwikkelen voor diverse activistische groeperingen in Nederland die een toegankelijk en snel distributiekanaal zochten voor het uitdragen van hun standpunten en idealen. Behalve over kraakacties en ontruimingën werd via de vrije radio ook informatie verspreid over andere links-ideologische thema's zoals het milieu, de derde wereld, anti-apartheid, de woningnood en antimilitarisme. De vrije radio functioneerde daarin parallel aan andere alternatieve lokale media, zoals pamfletten, brochures, kranten en affiches.⁵

In de periode 1970 tot 1990 waren in Nederland in totaal circa twintig vrije radiostations actief, waarvan enkele slechts kort bestaan hebben omdat zij voortijdig aan interne personele strubbelingen ten onder gingen of doordat studio's en zendmasten in beslag werden genomen. Ook verdwenen zenders toen de kraakbeweging begon af te kalven, als gevolg van de legalisering van kraakpanden en een wisseling der generaties.

De geschiedenis van deze vrije zenders wordt gekenmerkt door diverse katten-muis spelletjes met de Radio Controle Dienst, het tegenwoordige Agentschap Telecom. Inbeslagnames van zendmasten en studio's en de aansluitende organisatie van benefietfeesten om geld in te zamelen voor nieuwe apparatuur en barricademateriaal zijn daarin regelmatig terugkerende verhaalelementen. Maar ook zijn er verhalen over lokale opsporingsambtenaren die de hen toegewezen discretionaire bevoegdheden benutten om de activiteiten van deze stations ongemoeid te laten.

Zeven vrije radiostations wisten alle stormen des tijds te doorstaan, en ontwikkelden zich binnen deze gedoogzones van actieradio's tot cultureel breder georiënteerde stations, waar allerlei alternatieve informatie en muzikale subculturen aan bod kwamen.⁶ De opkomst van internet voegde een nieuwe dimensie toe aan de programmeringen en het geografische bereik van deze stations, omdat sinds 2001 via het Indymedia radionetwerk⁷ met vergelijkbare radiostations in het buitenland programma's uitgewisseld kunnen worden, over bijvoorbeeld de bijeenkomsten van de Wereld Handels Organisatie of de G8, maar ook over diverse muzikale subculturen.

Een intensieve opsporingsactie tegen etherpiraterij, onder de projectnaam Etherflits, maakte in 2003 en 2004 een definitief einde aan de Haagse etherzender Radio Tonka, het Leidse Koekoeroe Reedio, en de Amsterdamse zenders Radio 100 en de Vrije Keijser. Behalve deze vrije zenders legde ook menig muziekpiraat het loodje. Doel van deze actie was de ether vrij te maken van radiopiraten opdat het FM-spectrum opnieuw en efficiënter kon worden ingedeeld, waarna via een veiling een groter aantal commerciële radioaanbieders zou kunnen toetreden tot het landelijke en regionale radiobestel.⁸

Al tijdens de aanloop naar deze veiling werd door de vrije radiostations gewaarschuwd tegen de commercialisering en de vertrutting van de ether. Er werd aandacht gevraagd voor de positie van de vrije zenders als intermediair tussen alternatieve muzikale subculturen en de luisteraars, als broedplaatsen

Affiche Radio 100
debat. Bron:
E. Duivenvoorde,
Met emmer en
kwast. Veertig jaar
Nederlandse actie-
affiches 1965-2005,
Uitgeverij het Fort
van Sjakoo, Amster-
dam 2005

**DONDERDAG
3 OKTOBER**

„De Balie” Amsterdam
Zaal Open: 19u45 Aanvang: 20u00 Entree: 4½ euro
Kleine Gartmanplantsoen 10 – 1017 RR – A'dam
☎ 020 – 55 35 151 – BALIE@BALIE.NL – WWW.BALIE.NL

RADIO 100 DEBAT

Frequentiebeleid en Zero base: IS ER VRIJHEID NA DE VEILING?

MARLEEN STIKKER <small>(OUDE EN NIEUWE MEDIA)</small>	JOOP ATSMA <small>(KAMERLIJ CD&P)</small>	KEES VENDRIK <small>(KAMERLIJ GROENLINKS)</small>	LODEWIJK ASSCHER <small>(INFORMATIERECHT USA EN FYDA RAADSEL AMSTERDAM)</small>
DE VRIJE KEYSER/ INDYMEDIA <small>(RECHTSFILOSOF)</small>	GIJS VAN OENEN <small>(RECHTSFILOSOF)</small>	HERBERT VISSER <small>(ECONOMISCH RADIO-MAKER EN ZERO BASE SPECIALIST)</small>	ARDA GERKENS <small>(KAMERLIJ SP)</small>
NICO VAN ELJK <small>(INFORMATIERECHT, USA)</small>	JOOP ANKERMAN <small>(TONCA RADIO, DEN HAAG)</small>	HARV <small>(ASIEL UNIVERSITEIT VAN WEMAR)</small>	MONIEK TOEBOSCH <small>(KUNSTENAAR)</small>

Onder leiding van: **NIESKO DUBBELBOER**

RAZOR BLADE JR ■ FORGOTTEN FISH MEMORY ORCHESTRA ■ VJ AKLA ■ PETER D

99.3 FM DIEREN WWW.RADIO100.NL
Radio 100 is een openbare, onafhankelijk,
niet-commercieel station dat het op Radio
100 gebruikte media programma's verspreidt.
Radio 100 wordt gefinancierd door de
gemeente van Dieren. Het is niet mogelijk om
programma's te financieren op andere wijze.
Financiering wordt het station geboden door
contributie van de programmatekst en door
giften van luisteraars.

voor radiotalent, en als doorgeefluik van politiek geëngageerde berichtgeving over (lokale) politieke thema's.⁹ Door de radiomakers werden twee belangenorganisaties opgericht en verschillende demonstraties en debatten georganiseerd om het maatschappelijke en culturele belang van vrije autonome etherradio te onderstrepen.¹⁰

Daar kwamen een paar toekomstscenario's ter tafel, zoals een continuering van het gedoogbeleid voor vrije stations dan wel het creëren van een nieuwe categorie radio in de Mediawet, voor niet-commerciële private radio. Tijdens deze debatten ontdekten de radiomakers dat er in de lokale politiek nog maar weinig begrip was voor hun wens om via de ether radio te maken. De dwingende noodzaak zou zijn vervallen door de ontwikkeling van internetradio en de ruime beschikbaarheid van publieke lokale omroep in Nederland, waarmee samenwerking gezocht zou kunnen worden. Het maatschappelijk draagvlak voor het continueren van een gedoogbeleid bleek bovendien te zijn afgekalfd als gevolg van de verharding in het politieke en publieke debat na de opkomst van en de moord op Pim Fortuyn. Er werd minder ruimte bepleit voor gedoogpraktijken in het asielzoekers-, het euthanasie- en het softdrugsbeleid.

De twee belangenorganisaties van vrije radiomakers vroegen de auteurs van dit artikel in 2004 te adviseren over de toekomstige strategie. In het kader van die toekomstverkenning bestudeerden wij de geschiedenis en idealen van deze stations en analyseerden de positie van deze radiomakers in het huidige radiobestel. Omdat een beroep op een eigen plek in de ether – hetzij gedoogd, dan wel als nieuw te creëren categorie van niet-commerciële private radio – alleen gerechtvaardigd is als duidelijk gemaakt wordt wat deze radiomakers inhoudelijk en organisatorisch toevoegen aan het bestaande radiobestel, analyseerden wij de concrete uitingen van de vrije radio door ruim vijftig uur te luisteren naar de programma's van de nog actieve zenders, en interviews te houden met (oud-)programmamakers.¹¹

In dit artikel presenteren wij enkele bevindingen uit dat onderzoek en staat de vraag centraal hoe alternatieve vrije radio's tussen 1969 en 2006 vorm gaven aan het ideaal van open toegang en participatie. Dat overzicht wordt voorafgegaan door een korte uiteenzetting over het begrip vrije radio en sluit af met een slotbeschouwing over de toekomstige rol van deze radio's en de inrichting van het publieke lokale radiobestel in Nederland.

Vrije Radio

Het begrip Vrije Radio werd de afgelopen decennia geclaimd door verschillende groepen radiomakers. Als eerste vrije radiomakers profileerden zich de *zeezenders* die in de jaren zestig probeerden het publieke omroepbestel in Nederland en andere Europese landen open te breken door uit te zenden vanuit de territoriale wateren.¹²

Een tweede groep die zich vrije radio noemde, waren de zogenaamde *land-of muziekpiraten*.¹³ Zij maken individueel of in kleine groepen programma's met een voornamelijk amuserende en ontspannende functie voor een lokaal publiek. Het presentatiekarakter is informeel en staat dicht bij de luisteraars. Het merendeel van deze piraten legt zich toe op Nederlandstalige levensliederen, soms echter ook op andere gespecialiseerde muzikale genres, die naar hun inzicht te weinig op commerciële en publieke radiozenders aan bod komen. Er zijn kleine piraten met kleine zendmasten en een klein bereik, die soms slechts enkele dagen of avonden per jaar uitzenden, maar ook grotere 'commerciëlere' piraten die dagelijks uitzenden, een groot bereik hebben en daarmee aantrekkelijk zijn voor lokale adverteerders. Van de landpiraten is het grootste deel actief in Noordoost Nederland.¹⁴

Een derde groep die zich vrije radio noemt, zijn de actiezenders die voortkwamen uit de kraakbeweging – en het onderwerp zijn van dit artikel. Deze vorm van vrije radio werd wel *strijd- of actieradio* genoemd vanwege zijn activistische wortels. Maar ook komen de benamingen *alternatieve vrije radio*, *radicale radio*, of *anarchistische radio* voor.¹⁵

Deze drie groepen vrije radiomakers hebben gemeen dat zij de mainstream media aanvechten van buiten het radiobestel door het oprichten van eigen illegale zendmasten en door uit te zenden zonder zendvergunning. In het Engelse taalgebied gaan achter de begrippen Free Radio en Pirate Radio de illegale land- en zeepiraten schuil, terwijl de alternatieve, actiegerichte lokale zenders daar low-power FM, microradio, grassroot radio (Verenigde Staten) of community radio (Groot-Brittannië) genoemd worden. Men zou op grond van die situatie kunnen concluderen dat Free Radio of 'vrije radio' synoniemen zijn voor illegale radio. Met Freie Radios worden in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk daarentegen juist de met zendvergunning toegeruste alternatieve lokale radio's bedoeld, die qua inhoudelijk profiel en interne organisatie sterk lijken op de

Nederlandse alternatieve vrije stations.¹⁶ Zij worden ook wel nietkommerciële Lokalradios (ΝΚΛ) genoemd en vormen daar de zogenaamde derde zuil in het omroepsysteem, naast commerciële en publieke omroep.¹⁷

Vrije alternatieve radio's maken deel uit van wat in de communicatiewetenschappen 'community media' worden genoemd. Het onderzoek naar 'community media' was tot circa 2001 beperkt tot de legale publiek gefinancierde lokale omroepen, kabelkranten, lokale dag- en weekbladen en hun rol in het creëren van toegang en participatie van burgers.¹⁸ Aspecten van illegaliteit, onaangepastheid en (anarchistisch) politiek engagement werden het onderwerp van meer recente specialistische studies over Radical media, Alternative media, Citizen's media en Autonomous media.¹⁹

Het toevoegen van het adjectief 'autonoom' aan het begrip 'vrije radio' leek voor ons onderzoek het meest geëigend. Autonome media worden door F. Dubois en A. Langlois als volgt omschreven:

'Autonomous media are the vehicles of social movements. They are attempts to subvert the social order by reclaiming the means of communication. What defines these media, and makes them a specific type of alternative media, is that they, first and foremost, undertake to amplify the voices of people and groups normally without access to media. They seek to work autonomously from dominant institutions (e.g. the state, corporations, the church, the military, corporate unions), and they encourage the participation of audiences within their projects. Autonomous media therefore produce communication that is not one-way, from media makers to media consumers, but instead involves the bilateral participation of people as producers and recipients of information.'²⁰

De socioloog Vatikiotis vraagt bovendien aandacht voor de interne organisatorische dimensies van alternatieve en grassroots media, namelijk dat de nagestreefde gelijkwaardigheid van mediaproductent en -consument impliceert dat de interne organisatie en structuur van die media 'open', 'transparant' en 'niet-hiërarchisch' moet zijn.²¹

In de volgende paragrafen wordt belicht hoe de Nederlandse vrije autonome radiostations een alternatieve mediastructuur ontwikkelden en de gevestigde orde aanvochten door de oprichting van eigen radiozenders, die mede ingezet werden om burgers te mobiliseren actie te voeren. Daarnaast wordt belicht hoe zij probeerden groepen burgers die geen toegang hadden tot de media, bij de radio te betrekken. En hoe zij in de vormgeving en onderwerpskeuze van de programma's maar ook in de opbouw van hun organisaties een tweewegverkeer tussen de radiomakers en de luisteraars teweeg probeerden te brengen.

Vrije autonome radio, de eerste generatie²²

De geschiedenis van de vrije radio begint in Amsterdam met de oprichting van tijdelijke en actiegerichte radio's. Tijdens de studentenbezetting van het Maagdenhuis in 1969 was radio 'De Vrije Maagd' 77 uur in de lucht om de stem van de studenten te laten horen. In 1975 werden 'Mokum' en 'Sirene' opgericht tijdens protesten tegen de aanleg van het metrotracé door de Nieuwmarktbuurt.

Radio de Vrije Keyser die in 1979 werd opgericht, was de eerste meer permanente vrije radio. Deze zond uit vanuit de gekraakte OGEM-panden aan de Keizersgracht, beter bekend als de Grootte Keyser. Aanleiding voor de oprichting was de dreigende ontruiming van dit complex, waarbij de zender effectief het verzet daartegen wist te mobiliseren. Op 30 april 1980 speelde de zender een belangrijke rol in de informatievoorziening naar demonstranten en relschoppers bij de inhuldiging van Koningin Beatrix. De laatste uitzending van Vrije Keyser uit de Grootte Keyser vond plaats op 26 oktober 1980, nadat onderhandelingen tussen krakers en college van B&W leidden tot het besluit het complex te verlaten. Om een nieuw onderkomen te vinden plaatste de zender een artikel in *de Kraakkrant*, met als titel: 'Laat duizend antennes bloeien.' Het was een oproep aan alle kraakpanden in Amsterdam om eens in de zoveel tijd uitzendplek voor de Vrije Keyser te zijn. Hoe meer zendmasten in de hoofdstad, hoe lastiger het voor de Radio Controle Dienst zou zijn om de zender en zijn medewerkers te lokaliseren.²³ Een bijkomstig motief was dat daardoor ook een programmatische decentralisatie kon worden doorgevoerd.²⁴ In plaats van een kerngroep van radiomakers zouden verschillende groepen uit verschillende buurten rond specifieke thema's bij de radio betrokken kunnen worden. In januari 1981 ging de zender weer de lucht in en werd de zendtijd verdeeld over autonoom georganiseerde groepen zoals de vrouwenradio, zwarte vrouwenradio, Turkse volksradio en diverse krakersgroepen.

Iedere groep of programmamaker betaalde een maandelijkse contributie, die werd gebruikt voor het onderhoud aan de apparatuur en het maken van stencils en affiches. Vanaf circa 1984 nam het aantal kraakacties, ontruiming en daarmee verbonden acties af. Hoewel de kraakbeweging in de berichtgeving minder bepalend werd, bleef de Vrije Keyser een activistische inslag houden met nieuws over een brede reeks onderwerpen.

In november 1985 beschreef de Vrije Keyser zichzelf in een stencil als volgt:

'Het is een medium dat aanvullend werkt op de gevestigde media en probeert daar zoveel mogelijk op te reageren. Er worden onderwerpen aangesneden die in de gevestigde media summier of helemaal niet aan bod komen. (...) vrouwen in het verzet, seksualiteit, anarchisme, autonomie, kraken, werken, wonen, vreemdelingen, delinquentie, atv, Nicaragua, Guatemala, Baskenland, Suriname. (...)

Maatstaf voor 8 van de 9 zenduren is informatie. (...) in de vorm van interviews, discussies en opnames van demonstraties en manifestaties en tenslotte ook mededelingen, korte telefoongesprekken, agenda en aankondigingen.'

De besluiten over acties, financiën en uitzendingen vonden plaats tijdens vergaderingen volgens het basisdemocratische principe. Dit hield in dat men net zo lang doorvergaderde en discussieerde tot men het met elkaar eens was. Werden ze het niet eens, dan kon men in het uiterste geval overgaan tot de mening van de meerderheid.

Medio jaren negentig was radio de Vrije Keyser nog steeds een actiegericht informatiezender met een diepe affiliatie in de krakerswereld, die ook nieuwsprogramma's over lokale en internationale politieke thema's bracht. Het streven naar het doorbreken van het éénrichtingsverkeer tussen makers en luisteraars was vooral waar te nemen tijdens de actie-uitzendingen waarbij krakers en actievoerders relevante en ondersteunende informatie doorbelden.²⁵ Lisset, programmamaakster bij de Vrije Keyser vertelde daarover:

'We work as a communication device, so when, for instance, the riot cops want to evict squatters, we are going to be on the air to let everybody know where the police are and what they're doing with the squats. Most of the time the squatters have telephones, and that gets you some very nice coverage when you have a person actually sitting in a squat phoning in to the radio station and telling what the cops are doing outside, how they are trying to get in.'²⁶

Toen de Vrije Keyser eind jaren negentig ook op internet te beluisteren was, werd er gesimulcast²⁷ met andere alternatieve radiostations in binnen- en buitenland, via het Indymedia radionetwerk. Na de herverdeling van de etherfrequenties in 2003 besloot de Vrije Keyser plaats te maken voor het nieuwe publieke lokale multiculturele station FunX.²⁸ Anderhalf jaar later vervolgde hij de uitzendingen op een nieuwe frequentie, maar delfde het onderspit tijdens de actie Etherflits. Sindsdien is hij alleen nog als gelegenhedszender actief bij acties en evenementen.

Radio de Vrije Keyser diende als voorbeeld voor activisten in Den Bosch, Utrecht en Nijmegen. Ook daar werden eind jaren zeventig actiezenders in het leven geroepen die aanvankelijk vooral als kraakzenders fungeerden, maar zich medio jaren tachtig breder ontwikkelden met aandacht voor andere politieke thema's en underground muziek. Radio Vrij Den Bosch (opgericht 1979) begon als actiezender en veranderde in 1988 in Radio Banzai, dat een breder cultureel profiel heeft, en nog steeds in de avonden actief is met muziek die op andere zenders niet of weinig te horen is, zoals industrial, underground, dance en wereldmuziek. Ook besteedt de zender aandacht aan cabaret en lokale en regionale popbandjes. Het station zendt uit in de ether en heeft een livestream op internet.

Radio Gladiool (opgericht 1979) uit Utrecht, adopteerde behalve het actiegerichte karakter ook de zendmaststrategie van de Vrije Keyser. In verschillende kraakpanden beschikte het over uitzendplekken en zendmasten. Tijdens de bezetting in 1982 van het bos in Amelisweerd, dat plaats moest maken voor een snelweg, was het station continu stand-by.²⁹ Er waren ongeveer tien tot vijftien mensen bij de radio betrokken die besluiten namen op basisdemocratische wijze. De muziekkeuze was alternatief, niet-mainstream, maar had – net als bij de Vrije Keyser – geen centrale plek in de programmering. Na opheffing van Gladiool in 1984/5 was er nog even Radio Zebi, die een meer culturele en muziek-specialistische koers vaarde. Deze stopte in 1986, waarmee de vrije autonome radio in Utrecht ten einde kwam.

In Nijmegen was vanaf 1980 Radio Rataplan actief als spreekbuis voor de kraak-, homo-, vrouwen- en anti-kernenergiebeweging. Ook fungeerde hij als actiezender tijdens ontruiming van kraakpanden. Ook bij Rataplan werd medio jaren tachtig de programmering uitgebreid met specialistische cultuur- en muziekprogramma's. Het betrof experimentele en niet-westerse muziek en muziek van onafhankelijke artiesten en platenlabels. In 1990 bestond de programmering voor zestig procent uit muziek en veertig procent uit gesproken woord. 'Alles moet kunnen, zo lang het maar niet seksistisch of racistisch is', zo luidde de filosofie van dit station, dat ook zendtijd bood aan maatschappelijke groepen die in de reguliere media niet aan bod kwamen zoals daklozen en gabbers. In 1990 waren circa honderd mensen op vrijwillige basis bij Rataplan betrokken en werd circa zestig uur per week uitgezonden. Elf mei 2001 klonk de laatste uitzending, nadat de Rijksdienst voor Radiocommunicatie³⁰ had bedongen dat de eigenaren van het woon-werkpand de Pontanus, dat als thuisbasis voor het station fungeerde, een dwangsom opgelegd zouden krijgen van 75.000 gulden, als de zender niet voor twaalf mei zou stoppen.

Radio was aanvankelijk een belangrijk onderdeel van de kraakbeweging en daarin zelfs de ultieme uitingsvorm. Hij zorgde niet voor de ontwikkeling van die beweging maar was het voertuig om de beweging te dienen en de ideologie te representeren. Vanaf het midden van de jaren tachtig gingen vrije radio-

Affiche Radio Gladiool. Bron: E. Duivenvoorde, Met emmer en kwast. Veertig jaar Nederlandse actieaffiches 1965-2005, Uitgeverij het Fort van Sjakoo, Amsterdam 2005

Affiche Radio Rata-
plan. Bron:
E. Duivenvoorde,
Met emmer en
kwast. Veertig jaar
Nederlandse actieaf-
fiches 1965-2005,
Uitgeverij het Fort
van Sjakoo, Amster-
dam 2005

RADIO RATAPLAN VIERT FEEST

Het moet wel!

Zondag 10 juli, tien voor zes, werd radio rataplan uit de lucht gehaald. Voorwaar geen reden tot feest vieren.

Maar rataplan komt terug, al wordt het pas september, weer iedere vrijdag de hele dag en 's zondags met de top-50.

Er is echter één probleem, Janssen zal de spullen niet terug komen brengen. Daar zullen we zelf voor moeten zorgen, of jullie natuurlijk.

Kom dus zaterdag naar ons feest, of steun ons financieel op giro 4214956 tnv radio rataplan, postbus 1252, nijmegen.

*Bijgediër Janssen heeft de handen vol aan de onderhoudsapparatuur van rataplan.

ZATERDAG 23 JULI • 9 UUR • 2 GULDEN • PONTANUSSTRAAT

makers bij alle vrije autonome radio's zich breder oriënteren en namen zij afstand van het krakersparadigma. In Amsterdam gebeurde dat vooral door de afsplitsing van groepen van de Vrije Keyser, die een radicaal activistische koers zou blijven varen, en de oprichting van talloze nieuwe zenders, die in de loop der jaren elk een eigen profiel zouden krijgen.³¹ Een belangrijk moment was de afsplitsing van de groep GOT van de Vrije Keyser in 1983 en de oprichting van Radio Factum.

Radio GOT, Radio Factum en de paradox van vrije autonome radio

GOT wilde zich richten op een groter publiek in heel Amsterdam en verbreden tot een alternatieve zender met, naast politieke en activistische onderwerpen, ook muziek en cultuur. Men ging meer aandacht besteden aan het medium radio zelf en de mogelijkheden daarvan; de geluidskwaliteit moest beter en de ontvangst diende in heel Amsterdam goed te zijn en door een betere afwisseling van tekst en muziek moest de radio 'luisterbaarder' worden. Er werd geëxperimenteerd met montage- en collagetechnieken en het gebruik van de telefoon in de uitzending – en GOT werkte als eerste vrije station met jingles, om de naamsbekendheid te vergroten.³² De programmering werd erg divers. Zo was er HET FLIKKERUUR voor homo's; een programma met uitgaanstips en cultureel nieuws, een programma voor gedetineerden HET BAJESUURTJE geheten, en gespecialiseerde muziekprogramma's met experimentele en wereld-

muziek. Er was een 'open kanaal' programma VARIA II, waarin mensen die geen deel uitmaakten van Radio GOR de kans kregen een programma te maken. Het station legde ook contacten met de alternatieve culturele scènes en met platenzaken waarvan ze onder andere platen kopieerden. Tenslotte bleef men actie-uitzendingen doen tijdens ontruiming en zond uit vanaf locatie tijdens manifestaties en benefietfeesten.

In mei 1984, toen Radio GOR al rond de veertig medewerkers had, onder wie een groot aantal werkloze jongeren, brak het na de nodige strubbelingen volledig met de Vrije Keyser en ging het zijn eigen weg. Op 23 maart 1985 stopte Radio GOR met uitzenden om tot een interne reorganisatie te komen; de zender was snel gegroeid en er waren verschillen van mening over de taakverdeling, het aandeel muziekprogramma's, en enkele personele conflicten. Bovendien was gebleken dat de Radio Controle Dienst het station op de hielen zat.

Voor verschillende medewerkers was de illegale status van het station een te groot obstakel om werkelijk een open toegankelijke zender te worden. De illegale status van de vrije radio's interfereerde voor vele medewerkers met de sociale doelstellingen die zij beoogden. Zij waren lastig te vinden omdat de frequenties waarop werd uitgezonden regelmatig wisselden of omdat de zender uit de lucht moest vanwege technische mankementen of een dreigende inval. Het risico gepakt te worden tijdens het uitzenden was voor sommige medewerkers op de langere termijn niet zo aantrekkelijk. Uit Radio GOR ontstonden dan ook twee legale radiozenders die op de Amsterdamse kabel gingen uitzenden, namelijk de homoradio M/v-s en Radio X.³³

Een andere groep medewerkers koos ervoor om in de ether actief te blijven, en daarmee het illegaal uitzenden te continueren. Deze groep ging, na een korte fase onder de naam Zending, verder als radio Factum,³⁴ en legde zich toe op het onderzoeken van manieren om het conflict tussen de idealen van open toegang en participatie en de illegale status te beslechten.

In een persverklaring tijdens een uitzending op 12 juli 1985 meldden de radiomakers genoeg te hebben van de opgelegde illegaliteit en daarmee anonimiteit, want deze blokkeerde de vrije communicatie en de vrijheid van meningsuiting:

'Wat houdt open radio ons inziens in:

- De mogelijkheid tot actieve deelname door iedere luisteraar, zowel telefonisch, schriftelijk, op band of live.
- Een zo toegankelijk mogelijk publieke ruimte, ter verwezenlijking van het hierboven genoemde, in de vorm van een radiocafé, waarin studiofaciliteiten zullen worden ondergebracht.
- De mogelijkheid voor groeperingen, ideële instellingen, stichtingen e.d. zich via de radio op directe wijze te profileren.

In principe heeft eenieder van de medewerkers/sters in besluitvorming een even grote stem. Dit betekent dus dat er geen gebruik gemaakt wordt van gangbare hiërarchische bestuursstructuren.³⁵

Die toegankelijke publieke ruimte en radiocafé werd het Radioproeflokaal Marconi. Mensen konden er binnenstappen, radio maken en het gevoel krijgen betrokken te zijn bij het uitzendproces. Niet iedereen was tevreden met het resultaat, zoals programmamaakster Ingrid:

‘Me and some other people felt the atmosphere within this “scene” was suffocating, we reflected too little on things that happened outside our “subcultural” perception. I felt that to really achieve some changes within the radio, we had to broaden our view. This is what I thought a radio café could bring about. But I think we never really managed to break out. In the beginning, we tried to create an “objective” atmosphere in Marconi, to attract “ordinary people”, and not only activists, squatters and punks. But it soon appeared that Marconi especially attracted marginals (...) In my eyes, the experiment failed, though it might still provide a good function for a select group of people.’³⁶

Een grote groep radiomakers binnen Factum was met het radiocafé juist wel tevreden, want zij wilden vooral mensen uit die alternatieve sub- of tegencultuur laten participeren. Als het experiment bedoeld was voor de ‘gewone’ mensen, dan zou dat de unieke kans om de marginale groepen te bedienen alleen maar in de weg hebben gestaan, was de mening van programmamaker Rob:

‘I think Marconi grew to be one of the meeting-places of alternative Amsterdam. Look around at who’s sitting here: those guys over there are Moroccan. They come and drink tea here almost every day. That group over there is from Radio Scorpio in Belgium, paying us a visit. You know the people at the bar, programme-makers. There are some people who live here. Sitting outside in the sun the usual bunch of acrobats and clowns who train in the old gym-room of the school. Quite an international public, eh? Apart from that, I think Marconi is important for the radio because it is the only place where programmers can meet. Our broadcasting studio is in another building, where we don’t have extra space. Happily, it’s just around the corner, so most programme-makers come here before or after their programme’.³⁷

In de opvattingen over het succes van radiocafé Marconi blijkt tweespalt tussen de radiomakers die voor de eigen kring willen werken en zij die bredere sociale ambities hebben. Het is een bekende paradox van de activistische, alternatieve en vrije autonome radio die in de marges van het mediabestel opereren:

‘Expanding the circulation of ideas and culture outside of a particular subaltern group, [...] risks the dilution of the identities or ideas making them subaltern in the first place. In other words a subaltern group is by definition in a subordinate position to mainstream ideas and culture, but crafting counterpublic discourse that resonates with the mainstream risks compromising what is

uniquely subaltern.³⁸ Too much emphasis on preserving the collective identities of the group, in contrast, limits the possibilities of broader political and/or cultural influence.³⁹

Het is deze paradox die bijdraagt aan heftige discussies onder groepen radiomakers over de koers van de stations, en uiteindelijk ook leidt tot processen van afsplitsing en fusie van groepen vrije radiomakers, die met name de geschiedenis van de vrije radio in Amsterdam tot zo'n complex geheel maakt. In 1985 werd daar Radio Dood opgericht, de voorloper van Radio Patapoe (1989) en een jaar later ontstond uit een aantal groepen radiomakers van Factum en Radio Rabotnik tv, whs het samenwerkingsverband Radio 100. Deze radio's ontwikkelden niet alleen subversieve programma-inhouden waar expliciete maatschappijkritiek een plek vond, maar stelden daarnaast de bestaande gebruiks- en verwachtingspatronen over radio op de proef, bijvoorbeeld dat radio altijd een zinvolle informatieoverdracht moest behelzen.

Het ideaal van open radio door middel van auditief experiment

Als alternatieve manier om aan de open ideologie van vrije radio invulling te geven, werden door vrije radiomakers vanaf het midden van de jaren tachtig programma's gemaakt met lange mixen en geluidscollages, waarbij geluiden van diverse aard opeengestapeld werden en elkaar afwisselden. Ook werden bijvoorbeeld urenlang de geluiden van een fabriekshal waarin gewerkt werd uitgezonden, of hoorspelen, lange lezingen en voordrachten.⁴⁰ De lange duur van de geluidsexperimenten kon worden gezien als een reflectie op het immer aanwezige idee van de etherschaarste bij de reguliere media (en de overheid) waarbij de tijd in de ether als kostbaar werd beschouwd en zo efficiënt mogelijk moest worden benut.⁴¹ Bij Radio 100 en Radio Patapoe werden deze experimenterende mixprogramma's een onlosmakelijk en specifiek onderdeel van de programmering.⁴² Alle soorten media-uitingen – maar ook opgenomen geluiden 'van de straat' – werden dus hergebruikt⁴³ zonder een kwaliteitscriterium te hanteren, waarbij de originele betekenissen werden weggevaagd om te komen tot een deformatie of decontextualisering van die geluiden.⁴⁴

Prick up your ears

Deze vorm van programmeren veronderstelde dat de luisteraar niet werd beschouwd als een 'onderdanige ontvanger', maar gevraagd werd de oren te spitsen en eigen interpretaties los te laten op het uitgezondene. Een programmaker van Patapoe noemde dit een multirationele uitzendstrategie:

‘People know what’s in their best interest. Multirationalism is a vote of confidence for the listeners. After all, information can be filtered out of any sound. The message might be unequivocal, but everyone will interpret it differently regardless. One will hear a sloppy microphone technique, a whiny voice, a detail that pricks up your ears. Another will hear only the sensational highlights; a third fixates on the idea behind it all; the next waits for something that never comes. How many fellow creatures are listening in the way that the radio maker imagines they are? Precious few.’⁴⁵

Deze omgang met radioluisteraars staat diametraal tegenover de manier waarop commerciële en – in toenemende mate – ook publieke radio-aanbieders de luisteraar benaderen, door juist datgene te bieden wat de luisteraar vraagt en deze vooral niet teveel te confronteren met het onverwachte.⁴⁶

Toch was de verhouding van de vrije zenders tot hun luisteraars niet onproblematisch. De radio’s lieten zich erop voorstaan dat er een tweewegverkeer was tussen de radiostations en luisteraars, wat onder meer bereikt werd door luisteraars te laten inbellen in programma’s of vanaf locatie programma’s te maken. Verzoeken van luisteraars aan programmamakers om aan bepaalde onderwerpen of artiesten meer of minder aandacht te besteden, vielen evenwel in minder vruchtbare bodem. Ze leidden zelden tot wijzigingen in de bestaande programma’s, tenzij door de verzamelde radiomakers werd besloten de betreffende persoon of organisatie uit te nodigen zelf een programma te gaan maken. In deze niet-hiërarchische organisaties was er namelijk niemand – ook de luisteraar niet – die de programmamaker kon vertellen wat hij of zij moest doen. Verbreding van de programmering van de vrije zenders ontstond dus bij de

Studio Radio Tonka
Bron: Radio Tonka

gratie van de toetreding van luisteraars die actief werden als programmamaker en programma's brachten die zij zelf zouden willen horen.

Geleidelijk ontstond op deze manier – met name in Amsterdam – een divers vrij radiolandschap bestaande uit verschillende groepen radiomakers, die medio jaren tachtig besloten op twee frequenties te gaan samenwerken om het bereik te vergroten. Om grotere bekendheid bij de luisteraars te genereren voor de programma's en ideologieën van deze groepen werd eind 1984 vanuit de Amsterdamse zender Radio 60R het initiatief genomen een gezamenlijke programmagids te publiceren, onder de naam *De Zender*.⁴⁷ Het blad, dat tot 1987 zou bestaan, had een oplage van circa vijfhonderd stuks en werd voor twee gulden verkocht via gespecialiseerde platenzaken en boekhandels en tijdens feesten en concerten.

Vrije autonome radio's in de jaren negentig

Medio jaren negentig ontstond een tweede generatie vrije radio's. In Den Haag werd Radio Tonka (1994) opgericht die uitzond vanuit verschillende kraakpanden en in de programmering het accent legde op het presenteren van diverse genres muziek, zoals Haagse underground, jazz, psychedelica en folk en dance in alle soorten en maten, zoals electro, italo, new wave en tekno. Daarnaast werd veel geëxperimenteerd met muziek en geluid in allerlei soundmixen. In mei 2004 werd de Haagse ether in het kader van Etherflits geheel piratenvrij gemaakt en ook de zender en studio van Tonka inbeslaggenomen. Tonka ging op zoek naar andere manieren om de stem van diverse Haagse subculturen tot klinken te brengen. Er werd een plek gevonden bij de lokale zender Den Haag FM (92.0), waar het sinds 1 oktober 2005 de nachtelijke uren vult op doorde-weekse dagen, als een verder autonome organisatie waarbij circa 25 vrijwilligers betrokken zijn.⁴⁸ Behalve via de ether zendt Tonka ook rechtstreeks uit via internet.⁴⁹

In 1996 werd in Leiden Koekoeroe Reedio opgericht als anarchistische vrije radio, met als zwaartepunt berichtgeving over acties, milieustrijd, tegen-cultuur, Leidse politiek, feminisme, censuur, antifascisme, inheemse volken, geheime diensten, sociale bewegingen en daarnaast muziek die elders veronachtzaamd wordt. Ook Koekoeroe werd in 2004 tijdens de actie Etherflits opgerold, maar zocht zijn heil op internet, waar het nu nog steeds programma's maakt met zo'n zeven medewerkers.⁵⁰ Financiën komen net als elders uit contributies van programmamakers en donaties, deels in natura, in de vorm van apparatuur.

Radio Wanklank in Wageningen is de jongste telg van de vrije radio en werd in 2002 opgericht door een ex-medewerkster van Koekoeroe Reedio, juist in een tijd dat het opsporingsbeleid voor illegale zenders geïntensiveerd werd. De programma's zijn vooral politiek inhoudelijk en anarchistisch van aard, met een

bijzondere aandacht voor lokaal nieuws, bijvoorbeeld over de positie van vluchtelingen in Wageningen. De muziek die afwisselend met de politieke thema's aan bod komt, is alternatief. Wanklank zendt alleen op zondagavond uit in de ether, tussen 18 en 22 uur en heeft een live stream op internet. Er zijn zes vaste programmamakers en enkele mensen die incidenteel meewerken.⁵¹

Autonome Vrije Radio in Nederland anno 2008

<i>Radio</i>	<i>Stad</i>	<i>FM</i>	<i>Internetstream</i>	<i>Uitzending</i>
Patapoe (1989)	Amsterdam	Ja 88,3 FM	http://freeteam.nl/patapoe	24/7
de Vrije Keyser (1979)	Amsterdam	Ja, onbekend	http://www.vrijekeyser.tk	Speciale gelegenheden
Banzai (1988)	Den Bosch	Ja, 98.5 FM	http://radiobanzai.nl	Zondag t/m vrijdag 20-24 uur
Radio Tonka (1994)	The Hague	Ja, via frequentie van Den Haag FM 92.0 FM	www.radiotonka.nl	Dinsdag t/m zaterdag 0.00-2.00 uur.
Koekoeroe Reedio (1996)	Leiden	Nee	http://squat.net/koekoeroe.m3u	Maandag t/m donderdag 18-22 uur
DFM RTV Int (1996)	Amsterdam	Nee	http://dfm.nu	24/7
Wanklank (2002)	Wageningen	Ja, 90,9 FM	http://www.wanklank.nl/framed/index.html	Zondagavond 18-21 uur

Bron: <http://vrijeradio.tk> (12-6-2008)

(Niet opgenomen de gelegenheidszenders Radio Zwart Rood Appelscha; Radio Ruigoord en Radio OER)

De programmering van vrije autonome radio anno 2006

Een analyse van het programma-aanbod en uitzendingen van de nog actieve vrije radio's, maakt duidelijk dat er aldaar sprake is van drie vormen van radio-output.⁵²

Er is een politieke of maatschappelijk activistische vorm van radio maken, waarbij de radio wordt ingezet om (subversieve) acties te ondersteunen en een politiek of maatschappelijk geluid kenbaar te maken. Via het radionetwerk van Indymedia wordt materiaal gedeeld met buitenlandse vergelijkbare stations. De democratische gedachte wordt gevonden in het bieden van een tegengeluid aan de mainstream radio. Bij deze radio's is de muziekprogrammering alternatief, niet-mainstream en ondergeschikt aan het gesproken woord. De presentatie is traditioneel, met aan- en afkondigingen van muziek en nieuwsitems. Deze vorm van radio is te vinden bij Koekoeroe Reedio, Wanklank en de Vrije Keyser en in mindere mate bij Radio Patapoe.

Een (muzikaal) experimenterende categorie van vrije radio is te vinden bij Radio Patapoe, DFM (opvolger op internet van Radio 100) en Radio Tonka. Er wordt geëxperimenteerd met het medium radio door het ons omringende geluid en de betekenis ervan ter discussie te stellen. De luisteraar wordt in verwarring gebracht en moet actief luisteren en betekenis geven aan het gehoorde. Het democratische karakter wordt gevonden in het hergebruik van het materiaal van anderen. Er is bij dit type programma's weinig presentatie, zeker niet in de conventionele presentatievorm.

Een derde vorm van vrije radio is gericht op het promoten van obscure en marginale muziek uit heden en verleden, en fungeert als distributiekanaal voor onafhankelijke platenlabels en artiesten. Hier functioneert radio als een manier om de eigen specialistische muzikale voorkeuren te uiten en de fans van deze muziek te bereiken. Deze vorm van radio komt bij alle vrije zenders voor, en is ook te vinden bij de publieke omroep, die voor marginale muzieksoorten soms de late avonduren, de nacht of speciale internetkanalen beschikbaar stellen.⁵³ Dit type programma's is bij alle vrije stations terug te vinden. Het democratische en open karakter ervan schuilt vooral in de laagdrempelige instapmogelijkheden voor programmamakers.

Presentatiestijlen

De filosofie van autonomie en onafhankelijkheid straalt door in de presentatiestijlen van de vrije stations. Programmamakers krijgen de volledige vrijheid, niet alleen in de keuze van de muziek, maar ook in de wijze van presenteren. Als gevolg daarvan kunnen de presentaties variëren van volledig afwezig, redelijk professioneel tot zeer amateuristisch, waarbij het laatste overheerst. Er wordt door presentatoren hoorbaar gestoeid met de apparatuur, en dikwijls onhandig aan- en afgekondigd. In tegenstelling tot de lokale publieke omroepen, waar vrijwilligers getraind en gecoacht worden in hun presentatievaardigheden, wordt het amateurisme bij de meeste vrije stations gekoesterd. Zij beschouwen het als een vorm van democratisering van de productie dat programmamakers bij voorkeur geen radioprofessionaal zijn. 'Een zekere knulligheid en veel technische fouten maken Radio Tonka tot een radio zonder sterrenstatus of enige glamour' aldus Joop Ankerman, de voortrekker van dat station.⁵⁴ Via het ongepolijste, onaangepaste karakter wordt hoorbaar gemaakt dat dit geen mainstream radio is. Dit amateurisme in presentatiestijlen staat overigens haaks op de hoge professionele standaarden qua zendtechniek. Vrije autonome stations laten zich erop voorstaan dat zij niet storen op andermans frequenties en dat zij zich daarin kwalitatief onderscheiden van de muziekpiraten.⁵⁵

Interne organisatie en besluitvorming

Vrije stations hebben vanwege hun illegale status geen rechtspersoonlijkheid. De medewerkers werken allen onder een schuilnaam of uitsluitend met de voornaam, om herkenning en vervolging bij een inval van Agentschap Telecom te voorkomen. De inkomsten komen van donaties, contributies van programmamakers en van benefietfeesten. Bij vrije radiostations wordt weinig vergaderd. Als er wordt vergaderd worden besluiten genomen volgens het ‘basisdemocratische’ principe. Veel programmamakers kennen elkaar dan ook niet of nauwelijks, ze werken nagenoeg zelfstandig. Ze halen de sleutel van de studio op bij de sleutelbeheerder, maken hun programma en gaan weer naar huis. Via interne mailinglijsten wordt met elkaar overlegd over diverse onderwerpen en technische zaken. Er wordt muziek uitgewisseld en feedback gegeven op programma’s.

In de praktijk blijkt er in deze niet-hiërarchische organisaties wel degelijk sprake van enige vorm van hiërarchie omdat sommige medewerkers op basis van hun kennis en ervaring nu eenmaal meer te zeggen hebben dan andere. Soms is er een klein team dat de grote lijnen uitzet, de financiën beheert, de programmaschema’s maakt en de spelregels communiceert met de medewerkers, want vrijheid gedijt ook bij vrije radiostations alleen binnen bepaalde kaders.

Programmamakers moeten bijvoorbeeld op tijd in de studio zijn en bij verhindering zelf een vervanger zoeken die vertrouwd is met de studio. De studio moet netjes worden achterlaten en racistische, seksistische en fascistische uitingen worden niet op prijs gesteld. Een andere spelregel, voortkomend uit het strikt niet-commerciële karakter van deze stations, is dat als bepaalde muziekgenres populair worden en opgepikt worden door publieke of commerciële radiozenders, de programmamakers deze genres vervolgens links laten liggen en een nieuwe niche opzoeken.

Ook de vrijheid om nieuwe programma’s te beginnen kan bij vrije radiostations beperkt zijn. Radio 100 was op een bepaald moment zo populair bij potentiële programmamakers dat er geen ‘timeslots’ beschikbaar waren voor nieuwe programma’s en de enige optie eigenlijk was om een eigen vrije radio te beginnen of zich bij andere stations aan te sluiten.

Open toegang en participatie

De autonome vrije radio’s hadden een stedelijk karakter en functioneerden van 1979 tot circa 1985 als communicatiemiddel ter ondersteuning van het krakersactivisme en links-politieke thema’s, waarbij de nadruk lag op onderwerpen en invalshoeken die bij de publieke omroepen onderbelicht bleven. Zij ontwikkelden zich vervolgens geleidelijk tot bredere cultuurzenders. Het illegale karakter van de vrije radio vormde weliswaar een rode draad in hun geschiedenis

maar was niet het wezenskenmerk voor deze vorm van radio maken. Het was de uiterste consequentie van de keuze om vrij en onafhankelijk van fondsen en gezag te zijn.

Die illegale status stond op gespannen voet met hun streven naar open toegang en participatie door luisteraars en programmamakers en leidde tot verloop onder programmamakers, en tot processen van fusies en splitsingen van radiogroepen. Desondanks slaagden de vrije radio's erin om zelfstandig alternatieve media-inhouden te ontwikkelen. In de hoogtijdagen, vanaf circa 1985 tot het midden van de jaren negentig, ontstonden er intensieve samenwerkingsverbanden tussen radiomakers onderling en met lokale alternatieve concertpodia en platenzaken. En enkele zenders, zoals Radio 100 en Radio Patapoe verwierven in het buitenland een reputatie als die van alternatieve radiomakers, kunstenaars en musici. Het succes in die jaren was enerzijds te danken

aan de aanwezigheid van een groot reservoir vrijwillige programmamakers, die tijd hadden om deze radio's een gezicht te geven, en anderzijds aan een gedoogbeleid waardoor deze stations niet al te vaak uit de lucht werden geplukt.⁵⁶

Aan het eind van de jaren negentig openden zich nieuwe mogelijkheden met de opkomst van internet. Een aantal vrije stations onderhoudt sindsdien via internet contacten met vrije radiostations in andere landen. Er worden radioprogramma's uitgewisseld over internationale linkse politieke thema's en diverse muzikale subculturen. Hun lokale, strikt stedelijke karakter is aan het begin van het nieuwe millennium verbreed met een internationale oriëntatie, wat zich onder meer uit in Engelstalige presentatie van een deel van de programma's.⁵⁷

Vrije autonome radio kwam tot bloei in een tijdperk waarin etherradio het meest toegankelijke en mobiele medium was. Inmiddels lijkt internet en internetradio een aantal functies van de vrije radio net zo gemakkelijk, zo niet beter, te kunnen vervullen als de FM-radio. Het oproepen tot acties en demonstraties geschiedt tegenwoordig ook via Indymedia en per mobiele telefoon. Ook het verwezenlijken van een tweewegverkeer tussen radiomaker en de luisteraar is via internet minder omslachtig. Het is voor diegenen die over computers

Tegen *FLITS*

We zijn het zat!!!

Landelijke Demonstratie VRIJE RADIO ZENDERS

Met diversen optredens van **artiesten & politici** die zich uitspreken **TEGEN** actie

Etherflits van **Agentschap Telecom** van het ministerie van **Economische Zaken !!!**

Stop den Haag!!! zaterdag 24 mei 2003

aanvang 12.00 uur op het Malieveld in Den Haag

www.TegenFlits.nl

Flyer actie Tegenflits.

Bron: <http://freeteam.nl/patapoe/event240503.htm>

beschikken heel gemakkelijk geworden vanuit de eigen huiskamer commentaar of bijdragen te leveren aan webradio of zelf een webstation te beginnen. Daarvoor hoeft niet eerst aansluiting gezocht te worden bij radiocollectieven en hoeven geen invallen door Agentschap Telecom te worden getrotseerd.

Hoewel internetradio voor de gemiddelde radioluisteraars minder toegankelijk is dan FM-radio, dat een ongeëvenaard en kwalitatief goed en breed bereik heeft via de ether, de kabel en de mobiele telefoon, lijkt het een kwestie van tijd voordat internetzenders net zo goed te ontvangen zullen zijn.⁵⁸

Een toekomst als etherradio

In internet lijkt de toekomst van de vrije autonome radio besloten te liggen. Er is echter een probleem. Het is geen radio. Het is deels een visueel medium en het ontbeert de lokale gebondenheid en, niet in de laatste plaats, de magie en het bereik van de ether.⁵⁹ Als het mogelijk zou zijn om tegen geringe kosten zendvergunningen te krijgen voor niet-commerciële private lokale etherradio dan zou menig vrije radiomaker daarvoor kiezen.

Om versnippering te voorkomen werd het Nederlandse lokale omroepbestel eind jaren zeventig zo opgezet dat er per gemeente maar één zendmachtiging beschikbaar was, voor een culturele instelling die representatief was voor de belangrijkste in de gemeente voorkomende maatschappelijke, culturele, godsdienstige en geestelijke stromingen. Er heeft zich in de daaropvolgende decennia een wijd vertakt net van circa driehonderd⁶⁰ lokale omroepen over Nederland uitgespreid, 'wier taak het is nieuws en achtergrondinformatie te bieden over een brede "range" aan onderwerpen voor een zo breed mogelijk publiek in de eigen provincie of gemeente.'⁶¹ Het bevorderen van toegang en actieve participatie van burgers tot de massamedia waren de belangrijkste doelstellingen van het lokale publieke omroepbestel, maar ook werd beoogd talloze radiopiraten in te kapselen. De lokale omroepen ontvangen van de gemeenten een bescheiden subsidie en moeten zich houden aan programmanormen voor het aandeel cultuur, informatie en educatie.⁶² Vanaf 1991 werd het de lokale omroepen toegestaan reclame uit te zenden, waarna er een zekere druk ontstond om met de programmeringen grotere groepen mensen aan te spreken.⁶³ Net als de autonome vrije stations hebben publieke lokale omroepen zich in die tijd ontwikkeld tot organisaties met eigen identiteiten en organisatieculturen, waar grote aantallen vrijwilligers werken.⁶⁴

De bestuurskundige Frissen beschreef in zijn boek *De staat van verschil, een kritiek van de gelijkheid* hoe de overheid in haar streven naar gelijkheid en rechtvaardigheid stelsels en systemen heeft ontwikkeld voor diverse beleidsterreinen die weliswaar samenhang en integrale afweging van beleid mogelijk maken, maar tegelijkertijd ook leiden tot een overmaat aan regelgeving en ordening,

en daarmee ook tot verstarring.⁶⁵ Zijn analyses lijken ook van toepassing op het (lokale) publieke radiobestel, waarvan men zich kan afvragen of de programmeringen wel voldoende de belangen van alle groepen burgers dienen. De activiteiten van de talloze muziekipiraten en vrije autonome stations lijken een aanwijzing dat de lokale omroep daarin niet geheel voldeed.

Op illegale praktijken reageert de overheid verkramppt omdat illegaliteit 'buiten de orde staat: het is het obscene, het wezenlijk andere, en daarom binnen het discours onbegrijpbaar'.⁶⁶ De actie Etherflits was zo'n verkrampde reactie, die een wezenlijke koersverandering in de reactie van de overheid markeerde van een herverdelende strategie – waarin de illegale radiopraktijken tot een erkende praktijk werden gemaakt door deze te gedogen – naar een strategie van repressie.⁶⁷ Deze omslag werd – behalve door een verandering in het politieke klimaat – veroorzaakt door de toegenomen marktdwang in de radiosector. Vanwege de veiling van de FM-frequenties – bedoeld om commerciële radioaanbieders toegang te bieden tot het bestel – gingen zware economische motieven meespelen in het radiobeleid. Hoe meer marktdruk er wordt uitgeoefend op een maatschappelijke praktijk, hoe minder ruimte er is voor het gedogen, zo stelt de politiek filosoof Van Oenen.⁶⁸ Bovendien wijst hij erop dat gedogen 'ook een teken van kracht kan zijn, eerder dan van slapheid omdat gedoogpraktijken van een vaardigheid getuigen om te gaan met fricties in de rechtsorde, die voortvloeien uit spanningen die inherent zijn aan iedere rechtscultuur. Het is een kunst om een evenwicht te vinden tussen elkaar tegenwerkende krachten.'⁶⁹

Op zoek naar een evenwicht

De surplus van illegale zenders (muziekipiraten en vrije stations) was dat zij de gevestigde publieke en commerciële radiozenders van buiten de grenzen van het radiobestel uitdaagden om de organisatorische en inhoudelijke uitgangspunten kritisch onder de loep te nemen.⁷⁰ De moeite die er na de actie Etherflits is gedaan om levensliedprogramma's te integreren in de programmering van lokale en regionale stations, vormt een duidelijk antwoord op die uitdaging.⁷¹

Het verdwijnen van het vrije autonome geluid uit de ether heeft echter niet tot vergelijkbare reacties geleid. Is dat geluid te extreem? Zijn de standpunten van de vrije autonome zenders te conflicterend met de waarden van het publieke bestel? Of zijn ze te klein in aantal om indruk te maken?

De zeven nog actieve zenders hebben hun heil intussen gezocht op internet. Nog slechts drie zenders zijn in de ether actief, waarvan één uitzendt met een zendvergunning via het open kanaal van Den Haag-FM. Het lijkt weinig zinvol om voor deze kleine groep radiozenders tot stelselherzieningen over te gaan,⁷² zeker als we in overweging nemen dat radio als medium aan snelle technologische transformaties onderhevig is. Toch geeft ons onderzoek aanleiding nader te willen onderzoeken of de publieke lokale media zodanig toegerust kunnen

worden, dat zij een actievere rol kunnen spelen als bemiddelaar en toegangspoort voor diverse (lokale) marginale muzikale (sub) culturen, want de culturele functie van radio lijkt in het beleidsdiscours tot op heden onderbelicht.

Ondertussen zal het verstandig zijn de bestaande nog actieve vrije autonome etherzenders te gedogen en hun eigenzinnige geluid te koesteren. Zij bieden in de ether een krachtig en schurend tegengeluid tegen het comfortabele auditieve profiel dat door commerciële en publieke radio's wordt geboden. Ze irriteren, ze klinken vaak niet mooi en zijn ongepolijst. Daarin schuilt hun waarde: dat zij de radioluisteraar voorhouden dat de ether een publieke ruimte is waar niet alle tuintjes netjes zijn aangeharkt. En waar het mogelijk is dat de ene luisteraar bij het horen van een vrije radio wellicht een wenkbrauw optrekt en snel doorzapt naar een ander kanaal, terwijl de andere luisteraar de oren zal spitsen en zich aangesproken voelt als burger.

Noten

* Dit onderzoek kwam tot stand dankzij een NRO-subsidie 2004 van de Wetenschapswinkel Letteren van de Universiteit Utrecht, ten behoeve van maatschappelijk relevant onderzoek. Met dank aan Joleen Schipper van de Wetenschapswinkel Letteren en aan alle vrije radiomakers die ons te woord wilden staan en inzicht gaven in hun bezigheden en idealen.

1. <http://www.debalie.nl/artikel.jsp?articleid=61949&podiumid=overig>; (8-6-2008) Hier is ook de video af te spelen met een registratie van dit ballet. I Am[not]sterdam! 'Dispersed collectivity instead of common identity! Don't subject to the corporate city.'

2. Op haar website verklaart de gemeente: 'After using tired cliches of canals, wooden shoes and windmills for too long, the city launched the slogan I Amsterdam to highlight a more modern, more urban, more creative (and more multi-cultural) Amsterdam. The new philosophy aims to showcase 'Amsterdam's promise, diversity and wealth of opportunity that make it an excellent choice for business, education, visiting and for living.' http://www.iamsterdam.com/introducing/about_i_amsterdam/i_amsterdam. (8-6-2008).

3. OER is een tijdelijke actiezender die in Amsterdam uitzendt op 90.3 FM.

4. Patapoe telde in 2006 circa 25 radiomakers en zendt 24/7 uit via 88.3 FM in Amsterdam. Daarnaast is het station via een livestream op het internet te beluisteren: <http://www.freeteam.nl/patapoe> (8-6-2008).

5. E. Duivenvoorde, *Een voet tussen de deur, geschiedenis van de kraakbeweging, 1964-1999*, Arbeiderspers, Amsterdam 2000; E. Duivenvoorde, *Met emmer en kwast, veertig jaar Nederlandse actieaffiches 1965-2005*, Uitgeverij het Fort van Sjakoo, Amsterdam 2005. Het Staatsarchief in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) bevat ruime documentatie en archieven over de kraak- en actiebeweging in Nederland, waaronder vele bronnen en geluidsbandjes met programma's van vrije radiostations. <http://www.neha.nl/~staatsarchief/index.php> (8-6-2008).

6. Voor een overzicht van de nog actieve stations, <http://vrijeradio.tk/> (8-6-2008).

7. <http://radio.indymedia.org/> (8-6-2008).

8. Deze herverdeling vond plaats onder de noemer Zerobase, zie <http://nl.wikipedia.org/wiki/Zerobase> (check 8-6-2008).

9. Richard de Boer, 'Vrije radio: criminaliseren of legaliseren? Radio 100 doet spoedcursus Zerobase', in *Extra!*, nr. 13, 25/10/2002, <http://www.extra-media.nl/nummer13/index.html?vrijeradio.html> (9-6-2008).

10. *Radio 100 en 100 vrije radio's*, debat 3 oktober 2002 in De Balie te Amsterdam; *Manifestatie Tegenflits*, 24 mei 2003 in Den Haag, <http://indymedia.nl/nl/2003/05/11935.shtml> (9-6-

2008); Vrije Radiofestatatie 100.000 antennes, in Amsterdam op 14 juni 2003; Vrije Radiofestival *Gat in de Lucht*, 25, 26 en 27 juni 2004. Forumdiscussies te beluisteren via <http://indymedia.nl/nl/2004/06/19957.shtml> (9-6-2008).

11 Ons onderzoek werd gefinancierd vanuit het NRO-budget 2004 van de Wetenschapswinkel Letteren van de Universiteit Utrecht, bestemd voor maatschappelijk relevant onderzoek in opdracht van weinig draagkrachtige organisaties. Een uitvoerige beschrijving van de programmeringen en enkele programma's van de nog actieve radiostations is te vinden in J.A. van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie. Vrije radio in Nederland in het internettijdperk*. Doctoraalscriptie Muziekwetenschap, Universiteit Utrecht, augustus 2006. Digitaal beschikbaar via: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2006-0830-200839/scriptieJavanleeuwen-augustus2006.pdf> (9-6-2008).

12 De ontwikkeling van deze zeezenders is op verschillende plaatsen gedocumenteerd, vooral het verhaal van Veronica, dat van start ging als Vrije Radio Omroep Nederland. A. Kok, *Dit was Veronica, geschiedenis van een piraat*, Amsterdam 2007; A. Sniijders, 'Herinnert U zich deze nog?' *Dertig jaar ups and downs van Veronica*, Soesterberg 2007; Mel van Elteren, 'Radio in het televisietijdperk', in: H. Wijffjes (red.), *Omroep in Nederland. Vijfenzeventig jaar medium en maatschappij, 1919-1994*, Zwolle 1994; P. Rutten, 'De ontwikkeling van 'idealistische' zeezenders tot commerciële stations', in: L. Grijp (e.a.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam 2001; *Soundscapes, Journal on Media Culture* verzamelde onder de titel 'Offshore Radio' een reeks getuigenissen over de zeezenders. <http://www.icce.rug.nl/~soundscapes/> (9-6-2008).

13 Landpiraten treffen elkaar via diverse internetplatforms, zoals het piratenforum op www.radioforum.nl. Literatuur over landpiraten is schaars. A. Veldman documenteerde in zijn boeken *Etherpiraterij 1* (2006) en *Etherpiraterij 2* (2007) verhalen van diverse radiopiraten die in de regio actief zijn. <http://www.aartveldman.nl>. De geschiedenis van stadspiraat Radio Decibel uit Amsterdam wordt beschreven door T. van Peperstraten, 'Radio Decibel, kweekvijver voor Hilversum 1977-1987', in: *N.A.P. Amsterdamse stadsglossy*, jg. 1, nr. 2. Voor een beknopte geschiedenis van de Utrechtse muziekpiraat De Eendracht zie: Atze de Vries, 'Piratenromantiek. Levensliedcultuur en Radio de Eendracht,' in: L. Mutsaers (e.a.), *Van de Black Rocking Cats tot Spinvis. Een halve eeuw popmuziek in & uit Utrecht*, Utrecht 2007.

14 Dit zou te maken kunnen hebben met de relatief late bekabeling van Oost-Nederland waardoor publieke lokale omroep er iets later ontstond en minder wijd verspreid is. Met name in Drenthe zijn er relatief weinig lokale publieke omroepen.

15 Het gebruik van de titel vrije radio door alternatieve zenders leidde tot verontwaardiging onder aanhangers van de commerciële vrije zeezenders. Zie verder Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 22-23.

16 http://de.wikipedia.org/wiki/Freies_Radio, en http://de.wikipedia.org/wiki/Nichtkommerzieller_Lokalfunk (12-6-2008). Alleen in Berlijn en Brandenburg is de Freie Radio nog niet gelegaliseerd.

17 Deze radio's kwamen tot stand na grote maatschappelijke druk om nieuwe categorieën voor lokale omroep te creëren in de mediawet. De low power en community licenses en Freie Radios bieden nadrukkelijk ruimte tot alternatieve invulling van radio. Er bestaan evenwel grote inhoudelijke verschillen tussen deze vrije stations, afhankelijk van wat de mainstream media in de deze landen aanbieden. Hebben de vrije radio's in Duitsland vooral een linkse signatuur, in de Verenigde Staten gaan onder het label community radio en micro radio ook een groot aantal christelijke conservatieve groeperingen schuil. Zie J. Zach Schiller, 'On becoming the media: low power FM and the alternative public sphere', in: R. Butsch (ed.), *Media and Public Spheres*, Hampshire/New York 2007. Voor Duitsland: A. Richter, 'Freie Radios zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Öffentliche und interne Positionierung eines Freien Radios am Beispiel des Senders Radio blau', en: T. Kupfer, 'Keine Experimente zulassen? Der Status nichtkommerzieller lokaler Radios im Kontext der Transformation des Rundfunks in Ostdeutschland.' Beide verschenen in G. Föllmer & S. Thiermann (ed.), *Relating radio, Communities. Aesthetics. Access. Beiträge zur Zukunft des Radios*, Leipzig 2006.

18 Vergelijk D. Barlow, 'Conceptions of Access and Participation in Australian Community Radio Stations', in: N.W. Jankowski & O. Prehn, *Community media in the information age, perspectives and prospects*, Cresskill NJ 2002.

19 J.D.H. Downing, *Radical media: Rebellious communication and social movements*, Thousand Oaks CA 2001; C. Atton, *Alternative Media*, London 2002; P. Vatikiotis, 'Communication theory and alternative media', in: *Westminster Papers in Communication and Culture*, Vol. 1 (2), Londen 2004, p. 4-29; C. Rodriguez, *Fissures in the mediascape: An international study of citizens' media*, Cresskill NJ 2001; A. Langlois & F. Dubois, *Autonomous media, activating resistance & dissent*, Montreal 2005.

20 Langlois & Dubois, *Autonomous media*, p. 9.

21 Vatikiotis, 'Communication theory and alternative media'.

22 De informatie in deze paragraaf is ontleend aan hoofdstuk 4 in Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 25-51 en F. Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam 1978-1987; een inventarisatie'. Scriptie Universiteit van Amsterdam, 1987. Laatstgenoemde titel bevat een uitvoerige omschrijving van de interne organisatie, programmering, financiering, fusies en splitsingen van diverse Amsterdamse vrije zenders.

23 *De Kraakkrant*, nr. 45, november 1980.

24 Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 22-23.

25 Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 32.

26 Liszet, 'Radio Activists Speak Out! Micropower Radio Broadcasters Conference', in: R. Sakolsky & S. Dunifer (eds), *Seizing the airwaves; a free radio handbook*, Edinburgh/San Francisco 1998, p. 93.

27 Simulcasting betekent het gelijktijdig uitzenden van een programma of signaal via meerdere distributiekkanalen.

28 <http://indymedia.nl/nl/2003/04/11312.shtml> (12-6-2008).

29 Voor die gelegenheid werd de naam veranderd in Radio Amelissewerd.

30 De RDR (1996-2001) was de opvolger van de Radiocontrole dienst. <http://www.100jaarrad.iowetgeving.nl> (5-6-2008).

31 Een overzicht van de vrije zenders in Amsterdam bevindt zich in: Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, bijlage 1, p. 114-116. Een uitvoerige beschrijving van de Amsterdamse zenders tot 1987 is te vinden in Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', hoofdstuk 4.

32 Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 33-34. De doelstelling van GOR werd samengevat in de formule: 'Luisterbaarheid, Verbreding en Experiment'.

33 De kabel werd door deze radiomakers als een tussenstation beschouwd. Zij hoopten via deze weg ook weer toegang te krijgen tot de ether, nadat lokale omroep ook via de ether zou worden toegestaan. Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 42.

34 Met de naam werd benadrukt dat het station een 'daad' wilde stellen door het verbod op uitzendingen in de ether te trotseren. Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 41.

35 Persverklaring geciteerd uit Laureys, 'Vrije radio in Amsterdam', p. 42. Oorspronkelijke formulering intact gelaten.

36 Geciteerd uit: Francois Laureys, 'Radioproeflokaal Marconi', in: Bruce Girard (ed.), *A Passion for Radio: Radio Waves and Community* (Electronic Edition Version 2001), p. 5-6. <http://www.comunica.org/passion/> (4-6-2008).

37 Ibid. p. 6.

38 Het begrip subaltern verwijst in de postkoloniale theorie naar gemarginaliseerde groepen en lagere klassen. [wikipedia.org/wiki/Subaltern_\(post-colonialism\)](http://wikipedia.org/wiki/Subaltern_(post-colonialism)) (5-6-2008).

39 M. Warner, *Publics and Counterpublics*, New York NY 2002. Geciteerd uit Schiller, 'On becoming the media', p. 126.

40 Laureys, 'Vrije Radio in Amsterdam', p. 48.

41 Geert Lovink verwoordt namens de vrije radiomakers: 'Zij [lees de reguliere radio, P.L./J..v.L] hebben al het geld, maar geen tijd. Wij hebben alle tijd, maar geen geld.' 'De Theorie van het Mixen – een inventarisatie van Amsterdamse vrije radiotechnieken', in *Mediamatic*, Special: Vol. 6#4 Ear Issue (1992); <http://www.mediamatic.net/article-5750-nl.html> (check -5-6-2008).

42 Het mixen van geluiden waarbij meerdere, van oorsprong onafhankelijke, lagen op elkaar worden gelegd, wordt ook wel soundscaping genoemd. De geluiden zijn in de vorm van samples – kleine stukken vooraf opgenomen geluid – in de studio aanwezig en kunnen dan met elkaar worden gemixt.

43 Het idee van 'hergebruik teneinde iets nieuws te creëren' is een belangrijk kenmerk van de zogenaamde 'open ideologie'. Een hedendaagse equivalent daarvan vinden we bij de open source beweging op het internet en de ontwikkeling van copyleft-principes zoals de Creative Commons. Vgl. Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 52-56.

44 Door bepaalde geluidsuitingen naast of op elkaar te zetten, kan men ook de bestaande oorspronkelijke contexten parodiëren, ermee spotten of indirect kritiek leveren. Denk bijvoorbeeld aan een geluidsmix waarbij een toespraak van George Bush jr. wordt gemixt met een toespraak van Adolf Hitler.

Bij het zoeken naar de concepten van tijd (duur) en ruimte (ether, geluid) zocht men ook naar cross-overs met andere media en kunsten. Radio Dood zond soms integraal een (horror) film uit en Patapoe, in augustus 2004, een live-dansvoorstelling van Lisa Brenner.

45 'Radio-Patapoe – Stand up Better to a Young World.' <http://freeteam.nl/patapoe/articles/pamphlet.htm> (check 12/3/2008).

46 Overigens hebben bij de publieke omroep in de jaren tachtig met name bij de VPRO-radio vergelijkbare experimenten plaatsgevonden in de radioprogramma's van Han Reiziger. De vrije zenders positioneerden zich nadrukkelijk als eigenwijzer dan de VPRO. Jan van Galen, 'Het is toch te mad dat straighte cultuur alleen illegaal kan', *de Volkskrant*, 30 maart 1985.

47 Er verschenen tussen 1984 en 1987 32 nummers, die te raadplegen zijn in het IISG te Amsterdam.

48 De overstap naar dit publieke lokale station werd mogelijk doordat de Stichting Stadsomroep Den Haag zich inmiddels had omgevormd tot een toegangsradio, die zendtijd beschikbaar stelt aan diverse initiatieven in de stad.

49 Voor een overzicht van de programmering, zie www.radiotonka.nl. (12-6-2008).

50 Voor een overzicht van de programmering, zie <http://squat.net/koekoeroe/algemeen/frameprogram.htm> (12-6-2008).

51 <http://www.wanklank.nl/framed/index.html> (12-6-2008).

52 Beluisterd werden programma's van Patapoe, Koekoeroe, Wanklank en Tonka, in het voorjaar van 2006. Voor een beschrijving zie Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 67-77; p. 97-99; p.124-152.

53 Pionier was de VPRO met 3 voor 12 webradio. Zie <http://3voor12.vpro.nl/kijkenluister/overzicht> (9-6-2008).

54 Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 98.

55 Op affiches en websites worden soms telefoonnummers vermeld waarop storingen gemeld kunnen worden.

56 De vrije radio's profiteerden van de hoge werkloosheid onder jongeren en afgestudeerden, en de inzet van studenten die in die jaren nog lang konden en wilden studeren.

57 Wat dit betekent voor de lokale gebondenheid en oriëntatie van de vrije radiostations is een interessant terrein voor nader onderzoek. Kate Coyer belicht deze kwestie in 'Where the "Hyper Local" and the "Hyper Global" meet: Case Study of Indymedia Radio,' in: *Westminster Papers in Communication and Culture*, Vol. 2 (1) 2005, p. 30-50.

58 Er speelt natuurlijk nog een kostenkwestie. FM-ontvangstapparatuur is veel goedkoper dan de randapparatuur die nodig is om internetradio te ontvangen.

59 De ruimte ontbreekt om hierop nader in te gaan. Voor een discussie over radio in relatie tot internet en digitalisering, zie Van Leeuwen, *Idealen van open toegang en participatie*, p. 85-91.

60 Door de herverdeling van gemeenten schommelt het aantal lokale omroepen van tijd tot tijd.

61 Notitie Regionale en Lokale omroep, 15 november 2004, Medy van der Laan aan Tweede Kamer, p. 1-2.

62 De ICE-norm houdt in dat de publieke omroepen 50% van de toetsingstijd (uitzendtijd tussen 7 en 23.00 uur) moeten besteden aan ICE-programma's, te weten 40% Cultuur, 60% Informatie en Educatie. Zie de website van het Commissariaat voor de Media: <http://www.cvdm.nl/> (check 9-06-2008).

63 Reclame is voor veel lokale radio's een broodnodige aanvulling op de beperkte budgetten. De invoering van reclame zou volgens Hollander tot een zogenaamde 'pseudo-commercialisering van lokale omroepen' leiden en tot een 'verdere uitbreiding van *middle-of-the-road*-muziekprogramma's'. E.Hollander, 'Lokale en regionale omroep' in: P. Goede, E. Hollander, C. van der Linden, *Lokale media en lokaal bestuur: achtergronden, moeilijkheden en mogelijkheden*, Houten 1996, p. 59. De onderzoeker D. Barlow heeft dit effect inmiddels bevestigd voor de Australische lokale omroepen, na uitvoerige analyse van de ontwikkeling en programmering. Barlow, 'Conceptions of Acces', p. 158.

64 Voor veel vrije radiomakers is het ondenkbaar bij een lokale omroep te gaan werken in de wetenschap dat hun programma's omringd zullen worden door reclames van de lokale slager en de frisdrankengroothandel.

65 P.H.A. Frissen, *De staat van verschil, een kritiek van de gelijkheid*, Amsterdam 2007.

66 Frissen, *De staat van verschil*, p. 146.

67 Ibid.

68 G. van Oenen, 'Gedogen als (cultuur)omslag. De betekenis van gedoogbeleid voor de rechtsstaat', in: G. van Oenen (red.), *Ongeregelde Orde*, Amsterdam 2002, p. 46.

69 Van Oenen, 'Gedogen als (cultuur)omslag', p. 38.

70 Of de regionale en lokale omroepen in Nederland die functie goed vervullen, zou door middel van een inhoudsanalyse nader onderzocht moeten worden.

71 Bijvoorbeeld RTV-Utrecht integreerde levensliedzender Bingo-FM. Een Gelderse gedeputeerde van de Socialistische Partij ondernam in het voorjaar van 2004 een poging een publieke regionale levensliedzender op te richten. *De Stentor*, 20 februari 2004. Uiteindelijk heeft de commerciële zender Keizerstad FM die taak op zich genomen.

72 Er zou bijvoorbeeld besloten kunnen worden om in sommige gemeenten meer dan één publieke omroep toe te staan. Ook zijn er radiomakers die pleiten voor het uitbreiden van het radiobestel met de categorie niet-commerciële private radio. Dit zou het mogelijk maken om vrijere programmeringen tot stand te brengen, niet ingebed in de talloze regels van het lokale publieke radiobestel. De kanttekening bij dit verzoek is dat het creëren van een nieuwe categorie radio een nieuwe vorm van regeldruk zal oproepen omdat bepaald moet worden welke radiozenders wel en welke niet zullen worden toegelaten.